

Turcja – widmo kryzysu demograficznego

Zuzanna Krzyżanowska

Po wielu latach dynamicznego powiększania się populacji Turcji demograficzna przyszłość tego kraju staje pod znakiem zapytania. Odnotowana w 2023 r. rekordowo niska liczba urodzeń i zmieniająca się struktura wiekowa sygnalizują wejście społeczeństwa w etap starzenia, właściwy państwu wysoko rozwiniętym. Pogłębia się też zróżnicowanie regionalne pod tym względem – uboższą, południowo-wschodnią część terytorium cechuje dużo większa dzietność i młodsza populacja, podczas gdy regiony północne, położone nad Morzem Czarnym, wyższy średni wiek. Obecne tendencje stanowią odzwierciedlenie głębszych przekształceń zachodzących w Turcji pod wpływem wewnętrznych migracji oraz procesów modernizacyjnych związanych z m.in. urbanizacją i przemianami kulturowymi, jak również efekt wieloletniej niepewnej sytuacji gospodarczej. Równolegle z kraju wyjeżdża coraz więcej ludzi, najczęściej młodych. Wymienione okoliczności zwiastują nieodległy kryzys demograficzny, który odbije się negatywnie na gospodarce i będzie wymagał poważnej korekty polityki społecznej.

Koniec boomu demograficznego

Do niedawna Turcję wyróżniało szybkie tempo przyrostu naturalnego. Jej populacja, w 1960 r. wynosząca 27,5 mln osób, w 1980 r. zwiększyła się do prawie 45 mln. W 2000 r. państwo liczyło już 64,1 mln mieszkańców, a w 2020 r. – 83,3 mln. Najnowsze dane demograficzne opublikowane przez Turecki Urząd Statystyczny (TÜİK) na podstawie corocznego spisu powszechnego sugerują jednak wyhamowanie tendencji wzrostowej. Wynika z nich, że w Turcji w 2023 r. żyło ponad 85,3 mln osób, przy czym przyrost naturalny rok do roku osiągnął najniższy odnotowany poziom w historii – 1,1‰ (jeszcze rok wcześniej wynosił on 7,1‰, a w 2018 r. – nawet 14,7‰). Ponadto w 2023 r. w kraju urodziło się rekordowo mało dzieci (958 tys.), a współczynnik dzietności spadł do 1,51 urodzeń żywych na kobietę. Od 2017 r. wskaźnik ten oscyluje poniżej 2,1 – wartości uznawanej za poziom zastępowalności pokoleń. Te liczby lokują wprawdzie Turcję pod tym kątem powyżej średniej unijnej (1,46 według danych Eurostatu za 2022 r.), lecz za takimi państwami wspólnoty, jak Francja, Bułgaria czy Rumunia¹. Zgodnie z prognozą demograficzną ONZ populacja kraju będzie rosła aż do roku 2047, gdy osiągnie 91,4 mln, ale później zacznie się szybko kurczyć i zgodnie z przewidywaniami w 2100 r.

¹ Birth Statistics, 2023, TÜİK, 15.05.2024, data.tuik.gov.tr.

liczba mieszkańców spadnie do 65,3 mln². Oznacza to, że wskazywany przez rządzących cel w postaci stumilionowej Turcji nie zostanie w przewidywalnej przyszłości zrealizowany.

Tabela. Turcja w 2023 roku – podsumowanie demograficzne

Liczba ludności	85 372 377
Przyrost naturalny	1,1‰
Urodzenia żywe	958 408
Współczynnik dzietności	1,51
Mediana wieku	34 lata
Przewidywana długość życia	78,5 roku
Urbanizacja	77%
Struktura wieku:	
0–15	21,40%
15–65	68,40%
>65	10,20%

Źródło: Turecki Urząd Statystyczny.

Na razie społeczeństwo tureckie wciąż pozostaje młodsze od europejskich, lecz pojawiają się wyraźne przesłanki świadczące o jego starzeniu się. Mediana wieku w 2000 r. wynosiła 25,8 roku, a w 2023 r. wzrosła do 34 lat. Dla porównania w UE to 44,5 roku³. W tymże 2023 r. dzieci do 15. roku życia stanowiły 21,4% ogółu populacji, a osoby powyżej 65. roku życia – 10,2%. Zgodnie z prognozami TÜİK w związku ze spadkiem liczby urodzeń odsetek tych dwóch grup zrówna się jednak ze sobą już w latach 40., a potem przewaga seniorów utrwali się⁴. Wpływie na to także wzrost przewidywanej długości życia osób urodzonych w kolejnych latach – z 72,6 roku dla tych, którzy przyszli na świat w 2002 r., do 78,5 roku dla rocznika 2022⁵.

Niepokojące dane demograficzne stanowią odbicie przekształceń zachodzących w społeczeństwie. Wysoka urbanizacja (na poziomie 77%⁶) przekłada się na zmianę do-

tychczasowego stylu życia i erozję tradycyjnych wzorców zachowań. Wydłuża się średnia liczba lat poświęconych na edukację. Młodzi Turcy coraz później wstępują w związki małżeńskie i zakładają własne rodziny⁷. Podwyższył się średni wiek matki przy pierwszym porodzie – od 2010 r. wzrósł on o 4,7 roku i w 2023 r. wyniósł 27 lat. Rodziny stają się coraz mniej liczne – sukcesywnie maleje średnia liczba osób w gospodarstwie domowym oraz wzrasta odsetek gospodarstw jednoosobowych⁸. Wśród innych powodów spadku liczby urodzeń można wskazać wieloletni kryzys gospodarczy, który w połączeniu z wysoką inflacją (oficjalnie 71,6% rok do roku w czerwcu 2024 r.) doprowadził do pogorszenia się warunków życia, a w konsekwencji mógł wpłynąć na decyzje prokreacyjne.

„ Zgodnie z prognozą ONZ populacja kraju będzie rosła aż do roku 2047, gdy osiągnie 91,4 mln. Później zacznie się szybko kurczyć i zgodnie z przewidywaniami w 2100 r. spadnie do 65,3 mln.

² *World Population Prospects: The 2024 Revision*, United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, population.un.org.

³ *EU median age increased by 2.3 years since 2013*, Eurostat, 15.02.2024, ec.europa.eu.

⁴ *Elderly Statistics, 2023*, TÜİK, 27.03.2024, data.tuik.gov.tr.

⁵ *Life expectancy at birth, total (years) – Türkiye*, Bank Światowy, data.worldbank.org.

⁶ *Urban population (% of total population) – Türkiye*, Bank Światowy, data.worldbank.org.

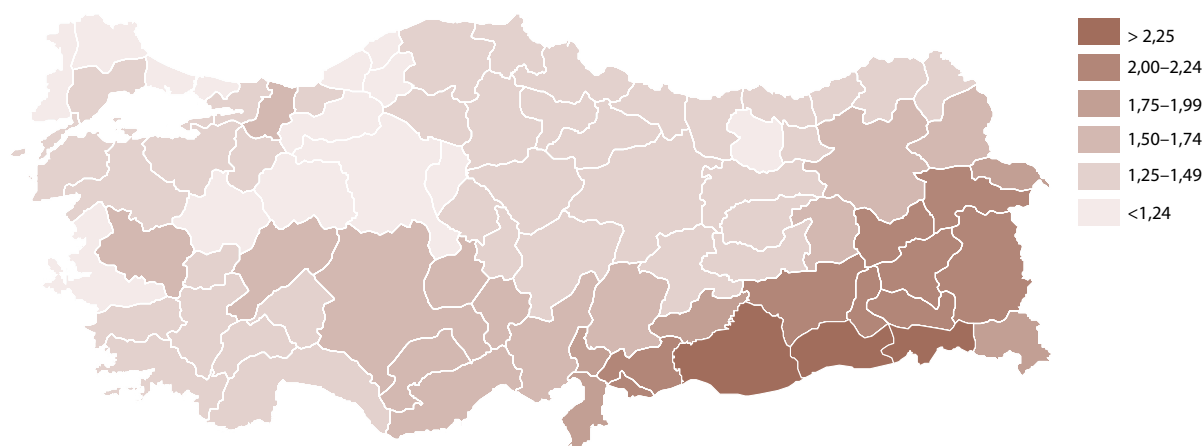
⁷ *Marriage and Divorce Statistics, 2023*, TÜİK, 22.02.2024, data.tuik.gov.tr.

⁸ *Statistics on Family, 2023*, TÜİK, 15.05.2024, data.tuik.gov.tr.

Ludne południe, pustoszejąca północ

Z danych TÜİK wyłania się obraz dużego zróżnicowania demograficznego Turcji. Najwyższy współczynnik dzietności występuje w prowincjach południowo-wschodnich (zob. mapa) z wysokim odsetkiem ludności kurdyjskiej i arabskiej: Şanlıurfa (3,27), Şırnak (2,72) i Mardin (2,40), a najniższy – na północy, w regionie Morza Czarnego: w prowincjach Bartın (1,13), Zonguldak i Karabük (1,14). Południowy wschód ma najmłodszych mieszkańców – mediana wieku w prowincjach Şanlıurfa i Şırnak wynosi odpowiednio 21,2 i 22,7 roku. Najwyższą odnotowano z kolei w położonych nad Morzem Czarnym prowincjach Sinop i Giresun – 42,8 i 42,2 roku⁹. Południowy wschód cechuje też największa średnia wielkość gospodarstwa domowego¹⁰, najwyższy odsetek dzieci oraz najniższy średni wiek matki przy porodzie¹¹. Dane odnoszące się do regionów nie pozwalają na wyciągnięcie bezpośrednich wniosków co do struktury etnicznej państwa, gdyż konsekwentnie unika ono w spisach powszechnych pytania o narodowość. Teza o rosnącej liczbie Kurdów i Arabów oraz – co za tym idzie – zmianie składu etnicznego Turcji zajmuje jednak stałe miejsce w dyskursie nacjonalistycznym.

Mapa. Współczynnik dzietności według prowincji w 2023 roku

Źródło: Turecki Urząd Statystyczny, data.tuik.gov.tr.

W całym kraju tereny wiejskie, osłabione przez wewnętrzne migracje, są zagrożone wyludnieniem. Większość Turków żyje w dużych miastach położonych na zachodzie kraju, zaś największa metropolia – liczący 15,6 mln mieszkańców Stambuł – skupia niemal piątą część populacji¹².

Dylematy migracyjne

Turcja to państwo zarówno imigracyjne, jak i emigracyjne. Do pierwszego z tych zjawisk przyczynia się z jednej strony relatywnie stabilna na tle regionu sytuacja polityczna, a z drugiej – bliskość Europy, nierzadko upatrywanej jako ostateczny kierunek podróży. Turcja bardzo często stanowi jeden z jej etapów, a nie cel. Zgodnie z danymi Urzędu ds. Migracji w lipcu 2024 r. liczba legalnych imigrantów wyniosła 4,4 mln (czyli ponad 5% populacji). Spośród nich najliczniejszą, 3,1-milionową grupę stanowili objęci ochroną tymczasową uchodźcy, którzy przybyli tam po wybuchu wojny domowej w Syrii w 2011 r. Dalsze 1,1 mln miało pozwolenie na pobyt (dominowali obywatele Turkmenistanu, Rosji i Iraku), a 228 tys. (zwłaszcza Afgańczyków) znajdowało się pod ochroną międzynarodową¹³.

⁹ Birth Statistics, 2023, *op. cit.*

¹⁰ Statistics on Family, 2023, *op. cit.*

¹¹ Birth Statistics, 2023, *op. cit.*

¹² The Results of Address Based Population Registration System, 2023, TÜİK, 6.02.2024, data.tuik.gov.tr.

¹³ *Başkanlığımızı Hedef Alan Mesnetsiz İddialar Hakkında Basın Açıklaması*, Göç İdaresi Başkanlığı, 16.07.2024, goc.gov.tr.

Zwiększenie napływu obcokrajowców mogłoby się wydawać potencjalnym rozwiązaniem stojącego przed Ankarą problemu demograficznego. Nie ma jednak na nie zgody obywateli, niechętnych otwieraniu się państwa na nowych przybyszów, szczególnie z Bliskiego Wschodu. Kwestia migracji wywołuje silne napięcia społeczne, znajdujące ujście również w gwałtownych, przerażających się w zamieszki wystąpieniach ulicznych oraz przemocy wymierzonej choćby w azylantów z Syrii¹⁴. Postulat ich deportacji stale też podnoszą reprezentanci sceny politycznej. Od 2021 r. liczba Syryjczyków w Turcji systematycznie maleje¹⁵, m.in. dzięki prowadzonej przez Urząd ds. Migracji kampanii dobrowolnych powrotów do kraju pochodzenia¹⁶. Dodatkowo spowolnienie demograficzne da się zauważyć także w tej grupie¹⁷.

Sytuacji demograficznej nie poprawia również wzrost zainteresowania emigracją obywateli tureckich, w szczególności młodych. Zaczęła się ona nasilać się po roku 2020,

” Kryzys demograficzny może negatywnie wpłynąć na gospodarkę państwa i jego pozycję na arenie międzynarodowej. Dyskusja o sposobach jego powstrzymania dopiero się jednak rozpoczyna.

lecz rekordowy pod względem liczby wyjazdów okazał się 2023 r. Państwo na stałe opuściło wtedy 715 tys. osób, z czego 291 tys. stanowili obywatele Turcji, co oznaczało 53-procentowy skok względem poprzedniego roku. Wśród emigrujących przeważają ludzie w wieku 25–29 oraz 30–34 lat¹⁸. W 2023 r. aż 114 tys. Turków otrzymało pierwsze pozwolenie na pobyt w UE. Najwięcej zgód wydały Niemcy (31 tys.), Polska (20 tys.) i Holandia (13 tys.)¹⁹. Obywatele Turcji częściej także ubiegali się o azyl w Unii – w 2023 r. złożyli oni aż 90 tys. wniosków azylowych, a więc o niemal 40 tys. więcej niż w roku 2022. Turcy stanowili trzecią co do liczebności grupę aplikujących.

Bezradność władz

Prezydent Recep Tayyip Erdoğan, sam przy różnych okazjach zachęcający kobiety, by rodziły „co najmniej trójkę dzieci”, nazwał statystyki demograficzne „niepokojącymi” i stwierdził, że kryzys w tej dziedzinie niesie „egzystencjalne zagrożenie dla państwa”. Dotychczas młoda i dynamicznie rosnąca populacja należała do atutów Turcji, również w oczach zagranicznych inwestorów. Spadek liczby ludności – jeśli sytuacja rozwine się zgodnie z prognozą ONZ – może też długofalowo negatywnie wpłynąć na gospodarkę państwa i jego pozycję na arenie międzynarodowej. Niż demograficzny to także problem dla armii, będącej – z 481 tys. personelu wojskowego – drugą co do wielkości armią w NATO²⁰. Tureckie siły zbrojne opierają się na poborze, a obowiązkowej służbie wojskowej podlegają mężczyźni od 20. do 41. roku życia.

Starzenie się populacji będzie się wiązało z większym obciążeniem systemu ubezpieczeń społecznych, chociażby poprzez wzrost liczby emerytów. Ci już teraz stanowią liczącą się grupę nacisku i ważny segment elektoratu, a ich potrzeby – związane choćby z waloryzacją świadczeń – coraz głośniej wybrzmiewają w politycznym mainstreamie. To zaś niesie wyzwanie w kontekście wdrażania dyscypliny finansów publicznych prowadzonej przez ministra Mehmeta Şimşeka. Brak spodziewanej podwyżki

¹⁴ Vide zamieszki w Kayseri z lipca 2024 r. wywołane pogłoską o wykorzystywaniu seksualnym dziecka przez syryjskiego uchodźcę. Wydarzenia te skutkowały antytureckimi demonstracjami na kontrolowanym przez tureckie siły zbrojne obszarze północnej Syrii. V. Kuşçuoğlu, *Violent protests target refugee community in Turkey's Kayseri after alleged sexual assault on minor*, *Bianet English*, 1.07.2024, bianet.org.

¹⁵ Temporary protection, Presidency of Migration Management, 25.07.2024, en.goc.gov.tr.

¹⁶ „Dobrowolność” powrotów do Syrii kwestionują organizacje praw człowieka. Zob. *Syrians Face Dire Conditions in Turkish-Occupied 'Safe Zone'*, *Human Rights Watch*, 28.03.2024, hrw.org.

¹⁷ Ö. Özkızılçık, *Sessiz istila yok; Suriyelilerin doğum oranları da nüfusu da azalıyor*, *serbestiyet*, 5.06.2024, serbestiyet.com.

¹⁸ International Migration Statistics, 2023, TÜİK, 19.07.2024, data.tuik.gov.tr.

¹⁹ First permits by reason, length of validity and citizenship, Eurostat, 29.07.2024, ec.europa.eu.

²⁰ *Defence Expenditure of NATO Countries (2014–2024)*, NATO, 17.06.2024, nato.int.

emerytur wskazywano jako jeden z powodów przegranej rządzącej Partii Sprawiedliwości i Rozwoju (AKP) w wyborach lokalnych w marcu 2024 r.

Dyskusja o kryzysie demograficznym dopiero się jednak rozpoczyna i nie znalazła jeszcze stałego miejsca w tureckiej debacie publicznej. Polityka prorodzinna czy sposoby na powstrzymanie lub chociaż ograniczenie ewentualnych skutków spowolnienia jak dotąd nie stanowiły priorytetów obecnej władzy. Ministerstwo Rodziny i Usług Społecznych zapowiada prace nad kompleksowym programem wsparcia matek na rynku pracy, m.in. poprzez otwieranie publicznych żłobków i przedszkoli. Jednocześnie rządzący wciąż upatrują szanse na odwrócenie niekorzystnych tendencji w promowaniu „tradycyjnych wartości” i „ochronie rodziny”.